

<https://doi.org/10.36818/2071-4653-2022-3-1>

УДК 332.13

JEL E20, H22, L16, R11

І. З. Сторонянська

доктор економічних наук, професор, заступник директора з наукової роботи ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України», м. Львів

e-mail: istoron@i.ua

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0237-1409>

Х. О. Патицька

кандидат економічних наук, старший науковий співробітник відділу регіональної фінансової політики ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України», м. Львів

e-mail: pelechata@meta.ua

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2871-7540>

СПЕЦІАЛЬНІ ЕКОНОМІЧНІ ЗОНИ ЯК ІНСТРУМЕНТ СТИМУЛЮВАННЯ МІСЦЕВОГО ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

Досліджено особливості утворення та розвитку спеціальних економічних зон у країнах світу. Визначено принципи, покладені в основу концепції спеціальної економічної зони (СЕЗ), обґрунтовано переваги та можливі ризики впровадження цієї моделі на практиці, акцентовано на існуванні різних типів СЕЗ. Обґрунтовано, що оцінка впливу СЕЗ на сталий розвиток має враховувати її прямий (залучення прямих іноземних інвестицій; створення робочих місць; розвиток інфраструктури; отримання доходу та зростання ВРП; стимулювання та диверсифікація експорту; збільшення надходжень в іноземній валюті) і непрямий (посилення міжрегіонального економічного співробітництва, залучення до глобальних ланцюгів створення вартості; формування взаємозв'язків усередині та за межами зони на внутрішньому ринку; непрямий вплив на створення робочих місць поза межами СЕЗ; підвищення кваліфікації зайнятих, навчання, обмін досвідом; передання технологій та ноу-хау; промислова диверсифікація та модернізація; поведінковий «демонстраційний ефект»). Розглядаються українська та польська практики використання СЕЗ як інструменту місцевого розвитку.

Ключові слова: спеціальна економічна зона, місцевий економічний розвиток, Україна, Польща, економічні вигоди, проблеми.

Storonyanska I., Patytska Kh. ECONOMIC ZONES AS A TOOL FOR LOCAL ECONOMIC DEVELOPMENT

SEZs play varied roles in facilitating national, regional, local economic development, and global economic connections, with some remarkably successful in doing so. Despite the prevalence of special economic zones worldwide, their performance and impact on the economy and structural transformation are quite mixed. Among the many lessons learned from successful special economic zone programmes, the key elements include a strategic location, integration of zone strategy with the overall development strategy, understanding the market and leveraging comparative advantage, and, most importantly, ensuring that zones are 'special' in terms of a business-friendly environment — especially a sound legal and regulatory framework and an embodiment of sustainability and resiliency towards various external shocks. This paper offers a systematic review of the international literature addressing the impact of the Special Economic Zone model on local economic development. By identifying, critically assessing, and compiling the most relevant and high-quality studies on the topic, the basic conditions for the success or failure of this industrial policy model come to light. As a result of the analysis of the effectiveness of SEZs in Poland, the article concludes that the impact of SEZs on the Polish economy is positive, and additionally they are the source of value added for the market. The analysis shows that SEZs had a strongly positive impact upon the development of the least developed regions in Poland, while the effect was weak or even negative in relatively richer ones. The research on Special Economic Zones as regional development enablers discusses the diverse and international track records in the implementation of SEZs, the interplay of SEZ models and local institutional infrastructure and stakeholders, and the SEZ models that can best fit certain development states and/or settings. As the locational advantages change, the emphasis and the objectives of the SEZ must also change. Reliance on "generic" locational advantages must necessarily diminish, and greater emphasis needs to be placed on developing "specialized" locational advantages. Another key finding is that the benefits of a SEZ must intentionally "leak" beyond the perimeter of the zone. The pervasiveness of the direct, indirect, and induced extra-SEZ effects beyond the geographically bounded space of the SEZ determines its success or failure.

Keywords: special economic zones, local economic development, Ukraine, Poland, economic benefits, problems.

Постановка проблеми. Спеціальні економічні зони (СЕЗ) мають давню історію. Проте їхній активний розвиток припав на 1980-ті рр. і зумовлений формуванням орієнтованих на експорт стратегій промислового розвитку в багатьох країнах, зокрема в

Азії, а також зростанням залежності світових виробників від офшорного виробництва.

Прискорення темпів міжнародного виробництва наприкінці 1990-х – початку 2000-х рр. і зростання ролі глобальних ланцюгів вартості сприяло ще одній

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО ПЕРІОДУ УКРАЇНИ

хвилі формування СЕЗ, яка триває досі. Як зазначено у звіті Конференції ООН з торгівлі та розвитку [1], станом на 2019 р. у країнах світу функціонувало 5400 СЕЗ, близько 1000 з яких утворено впродовж 2014-2019 рр., а понад 500 нових СЕЗ знаходяться на стадії розроблення.

Більшість програм СЕЗ створені на основі сформованих цілей щодо залучення інвестицій, стимулювання експорту та забезпечення зайнятості. Однак, досліджуючи проблему розвитку СЕЗ, слід розуміти, що економічна роль і цілі створення їх суттєво відрізняються в різних країнах, зважаючи на рівень їхнього розвитку. Наприклад, країни на початкових етапах впровадження програм СЕЗ використовують їх як механізм стимулювання індустріалізації та експорту, багато країн з розвинутою економікою використовують СЕЗ для стимулювання промислової модернізації, у країнах з перехідною економікою важливою є можливість залучити технології у виробничий процес.

Аналіз досліджень з проблем практичної реалізації концепції спеціальних економічних зон у процесі розвитку територій дозволив зауважити відсутність єдиного підходу до її втілення. Це вимагає певного «структурування» накопиченого досвіду створення і розвитку СЕЗ для його адаптації до вітчизняних умов розвитку.

Аналіз останніх досліджень. Упродовж останніх років спостерігається підвищення наукового інтересу до питання створення і розвитку СЕЗ у контексті стимулювання місцевого економічного зростання. Збільшується кількість науковців, які займаються вивченням питань, пов'язаних із цією тематикою. Суттєвими напрацюваннями для наукового обґрунтування впровадження на практиці концепції СЕЗ характеризуються праці західних науковців, серед яких: А. Базель, Р. Болін, Ж. Дюшен, Е. Лоуен, І. Полулях Р. Рей, М. Фразье та інші. В Україні цю проблематику досліджували такі науковці: О. Амоша, М. Долішній, П. Жук, В. Кравців, О. Кузьмін, С. Ткач та інші.

Метою статті є дослідження досвіду створення і розвитку СЕЗ у країнах світу та в Україні.

Основні результати дослідження. «Бум» СЕЗ упродовж останніх десятиліть має дві головні передумови: з одного боку, створення СЕЗ є частиною нової хвилі промислової політики та відповіддю на посилення конкуренції за міжнародну мобільність інвестицій; з іншого – СЕЗ є одним з інструментів реалізації політики стимулювання місцевого економічного зростання, яка реалізується в країнах-членах ЄС з 2010 р. (рис. 1).

Рис. 1. Динаміка створення СЕЗ у країнах світу

Джерело: складено на основі [1].

Найпоширеніші типи СЕЗ – це варіації вільних зон, які, по суті, є окремими митними територіями. Разом зі звільненням від митних зборів і тарифів більшість СЕЗ також пропонують фіскальні стимули, сприятливі для бізнесу правила доступу до землі, дозволів і ліцензій або правил працевлаштування, сприяння у вирішенні питань адміністративного характеру. Підтримання інфраструктури є ще однією вагомою перевагою функціонування СЕЗ, особливо в країнах, що розвиваються. В обмін на митні, фіскальні та регуляторні спрощення, спрямовані на сприяння бізнесу заходи, інвестиції у фізичну інфраструктуру СЕЗ дають державі змогу створювати робочі місця, забезпечувати диверсифікацію економіки, стимулювання експорту та виробничого потенціалу.

В основу концепції спеціальної економічної зони покладено такі принципи: географічне обмеження території, єдина система управління / адміністрування, окрема митна зона (безмитні пільги),

право на пільги залежно від фізичного розташування в межах СЕЗ.

Розвиток концепції спеціальної економічної зони та її практичне впровадження впродовж тривалого періоду призвели до виникнення різних типів СЕЗ, серед яких:

- *зона вільної торгівлі* – безмитна зона, в межах якої пропонуються складські приміщення, приміщення для ведення торгівлі, переважання та реекспортних операцій; такі СЕЗ розташовані в більшості портів в'їзду по всьому світу;
- *експортно-виробнича* – зона, у межах якої створено умови для розвитку та діяльності об'єктів переробної промисловості, кінцева продукція виробництва яких спрямовується переважно на експортні ринки. Виділяють дві форми експортно-виробничих зон: традиційну (уся територія в межах зони призначена виключно для експортноорієнтованих підприємств) і гібридну (до неї належать

загальна – зона, відкрита для підприємств усіх галузей (незалежно від експортної орієнтації), і зона, що зарезервована для експортноорієнтованих підприємств);

- *вільний порт (freeport)* – СЕЗ, яка зазвичай охоплює значну територію та всі види діяльності, включно з туризмом і роздрібною торгівлею; на території зони проживають люди, а сама СЕЗ характеризується, як правило, широким набором економічних стимулів і переваг для ведення бізнесу. Традиційним прикладом є великі вільні порти в Китаї;
- *зона ведення підприємницької діяльності* – призначена для стимулювання розвитку проблемних міських або сільських територій шляхом надання податкових пільг і фінансових грантів для залучення на цих територіях бізнесу. Більшість зон цього типу знаходиться в розвинених країнах, наприклад у США, Франції та Великій Британії;
- *експортно-виробнича зона Single Factory* – надає стимули для окремих підприємств незалежно від місця розташування, адже заводи не мають розташовуватися в межах визначеної зони, щоб отримати стимули та привілеї.

Слід зауважити, що у процесі власної еволюції СЕЗ розвинулися і як вузькоспеціалізовані об'єкти, створені для стимулювання розвитку окремих галузей і видів діяльності.

На сучасному етапі відбувається переосмислення ролі СЕЗ в економічному розвитку. Цілі, поставлені тоді, коли формувалися перші СЕЗ, розглядалися в контексті обмеженої торгівлі або закритої економіки, а призначенням СЕЗ було сприяння експорту, створення робочих місць і передання технологій. Швидкі темпи глобалізації та лібералізація торгівлі сприяли формуванню більш широкого погляду на СЕЗ, цілі розвитку та очікувану ефективність від створення їх. Сьогодні СЕЗ все частіше розглядають крізь призму налагодження взаємозв'язків і сприяння двосторонній торгівлі, лібералізації та модернізації економіки-реципієнта.

Акцент зроблено також на питанні інтеграції СЕЗ в економіку країни, на території якої вона функціонує, що прослідковується в підходах на рівні держав до формування політики щодо СЕЗ та структури управління ними.

Оцінка впливу СЕЗ на сталий розвиток має враховувати їхній прями́й і непрями́й економічний і фінансовий внесок, рівень залучення технологій і вплив на формування навичок і можливості навчання працівників, соціальний та екологічний вплив, сприяння регіональній інтеграції, а також політичні дивіденди.

Очікуваний прями́й економічний внесок СЕЗ у розвиток економіки території проявляється вже в короткотерміновому періоді і враховує:

- залучення прямих іноземних інвестицій;
- створення робочих місць;
- розвиток інфраструктури;
- отримання доходу та зростання ВРП;
- стимулювання та диверсифікацію експорту;
- збільшення надходжень в іноземній валюті.

Непрямі економічні вигоди складніше визначити та оцінити, але вони є важливим компонентом впливу СЕЗ на сталий стратегічний розвиток території, регіону, країни. До таких віднесено:

- посилення міжрегіонального економічного співробітництва, залучення до глобальних ланцюгів створення вартості;
- формування взаємозв'язків усередині та за межами зони на внутрішньому ринку;
- непрями́й вплив на створення робочих місць поза межами СЕЗ – співвідношення створених непрямих робочих місць до прямих коливається в межах від ¼ у країнах, де зони функціонують як відносні анклавні, до половини в країнах, де зони вдається інтегрувати в національну економіку. Це означає, що непрями́й вплив СЕЗ на зайнятість у всьому світі становить 50-200 млн робочих місць [1];
- підвищення кваліфікації зайнятих, навчання, обмін досвідом – коли іноземні фірми інвестують у регіон за допомогою прямих іноземних інвестицій, вони також приносять із собою притаманні компанії знання. За відповідних умов відбувається поширення таких знань на регіон, в який впливають інвестиції, що результуються і зростання якості людського капіталу в місцевих фірмах;
- передання технологій та ноу-хау;
- промислово диверсифікацію та модернізацію;
- «жіночу» зайнятість (жінки становлять 60-70% робочої сили СЕЗ у світі [2]);
- поведінковий «демонстраційний ефект», який виникає внаслідок застосування кращої практики у виробничому процесі тощо.

Зрештою, поєднання прямого та непрями́го економічного внеску результуються економічним зростанням. Створення та розвиток СЕЗ вже на початкових етапах характеризується поштовхом до зростання ВВП. Проте, урахувавши переваги та стимули, які постійно надаються інвесторам у СЕЗ, вони також мають забезпечити стійкий стимул до зростання. Іншими словами, зростання економічної активності в зонах має випереджати загальне економічне зростання після раннього етапу розвитку зони.

Ефективність СЕЗ залежить від зовнішніх і керованих чинників (якими можуть управляти уряди й розробники зон). До зовнішніх чинників віднесено високу конкуренцію за інвестиційний ресурс, зміни в політичному середовищі та зміни торговельних преференцій. Керовані фактори визначаються в контексті стратегічного визначення СЕЗ, нормативно-правової та інституційної бази, інфраструктури, послуг і переваг, які надаються інвесторам у зонах.

Українська практика використання СЕЗ як інструменту місцевого розвитку є достатньо неоднозначною. В Україні до 2005 р. було створено 11 СЕЗ, на території яких упроваджувалися такі податкові пільги: звільнення суб'єктів господарювання від оподаткування прибутку, отриманого від реалізації інвестиційних проєктів, і зменшення ставки податку на прибуток, а також звільнення від оподаткування інвестицій, сплати ввізного мита, податку на додану вартість, обов'язкового продажу надходжень в іноземній валюті, плати за землю та від сплати зборів до деяких бюджетних фондів. Однак у 2005 р. ці пільги були скасовані, унаслідок чого кількість суб'єктів господарювання в СЕЗ в Україні за наступні 10 років (2005-2015 рр.) скоротилася більш ніж удвічі (з 161 до 80), як і кількість інвестиційних проєктів (з 168 до 82). Водночас експерти наголошують, що

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО ПЕРІОДУ УКРАЇНИ

функціонування вітчизняних СЕЗ не дало очікуваних результатів: СЕЗ не стали платформою для активізації розвитку інноваційної діяльності та не засвідчили високої інвестиційної віддачі [3].

Утім, слід наголосити на тому, що Україна має яскраві приклади високої економічної ефективності СЕЗ – наприклад, СЕЗ «Яворів» у Львівській області. До створення СЕЗ Яворівський район був одним з найменш економічно розвинених районів Львівщини. Період функціонування СЕЗ «Яворів» характеризувався як значними прямими ефектами (припливом іноземних інвестицій, активним створенням низки потужних підприємств з іноземними інвестиціями, щорічним зростанням обсягів експорту), так і непрямими, основним з яких є інтенсивний розвиток людського капіталу в районі шляхом навчання, обміну досвідом щодо організації економічних процесів і взаємодії з міжнародними ринками. Як наслідок, навіть після скасування пільг

для СЕЗ Яворівський район демонструє суттєво вищий за середній у регіоні рівень економічної активності, зайнятості населення, прибутковості бізнесу тощо. Зазначене свідчить, що ефективність функціонування СЕЗ значно більшою мірою проявляється в довгостроковому періоді.

З іншого боку, і український, і світовий досвід свідчить про можливі невдачі функціонування СЕЗ, які обов'язково слід урахувати в сучасних українських реаліях. Невдача СЕЗ часто пов'язана з певними проблемами: погане розташування об'єктів, які вимагають великих капітальних витрат або які знаходяться далеко від інфраструктурних центрів або міст з достатнім резервом робочої сили; ненадійні джерела живлення; поганий дизайн зони з неадекватним обладнанням або технічним обслуговуванням; зтяжні бюрократичні процедури; слабкі структури управління або занадто багато інституцій, залучених до управління зоною (рис. 2).

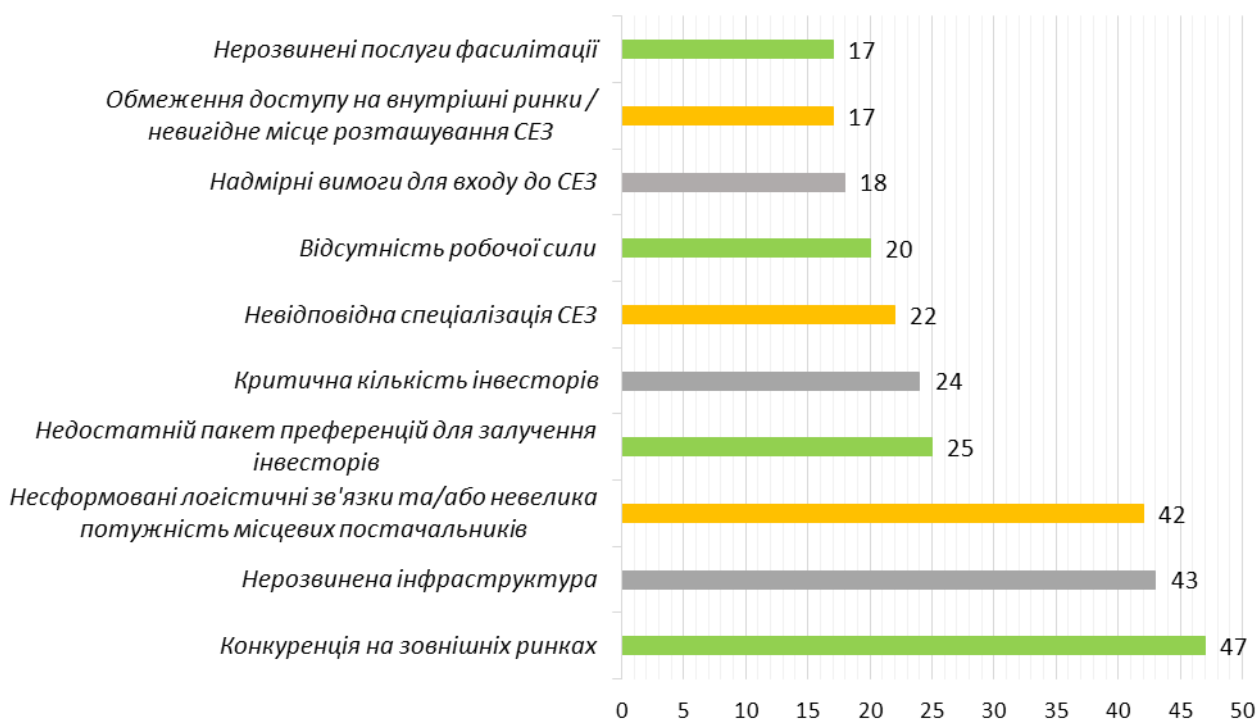

Рис. 2. Поширені проблеми розвитку СЕЗ, 2019 р., %

Джерело: складено на основі [1].

Означена сукупність проблем доводить, що створення спеціальних економічних зон в Україні вимагає ґрунтовного аналізу потенційних позитивних ефектів і ризиків функціонування СЕЗ, а також оцінювання потенціалу території, де планується СЕЗ, зі стратегічних позицій. Щоб комплексно оцінити вплив СЕЗ і визначити економічні вигоди, слід зважити на витрати, понесені державою на створення та функціонування СЕЗ, а також урахувати їхню ефективність. Розвиток зони тягне за собою фінансові та капітальні витрати, включно з витратами на розвиток інфраструктури, управління зоною та іншими операційними витратами, а також доходи, упущені внаслідок звільнення від імпорتنих мит і податків. Однак вплив та ефективність СЕЗ оцінюються не лише шляхом аналізу економічних і

фінансових показників. Як зазначалося вище, непрямі економічні, соціальні та екологічні чинники теж відіграють вагомую роль у визначенні сукупного впливу СЕЗ на економіку.

Як показує світовий досвід, більшість програм СЕЗ створено на основі сформованих цілей щодо залучення інвестицій, стимулювання експорту та забезпечення зайнятості. Утім, максимізація довгострокового внеску у виробничий потенціал і промисловий розвиток, залучення технологій і набуття навичок і кваліфікації працівниками вимагає деталізації цілей щодо таких аспектів, як капітальні витрати, рівень кваліфікації, організації навчання, передання досвіду, узгодженості різних сфер політики та створення синергії між різними органами влади на національному та субнаціональному рівнях.

Варто наголосити, що економічна роль та цілі створення СЕЗ суттєво відрізняються в різних країнах з огляду на рівень їхнього розвитку. В економічно розвинених країнах більшість СЕЗ є безмитними зонами, а їхня роль полягає у звільненні від податкового та адміністративного тягаря в контексті підтримання складних транскордонних ланцюгів поставок. Натомість для країн, що розвиваються, основною метою СЕЗ є розбудова, диверсифікація та модернізація галузей шляхом залучення прямих іноземних інвестицій. Фактично економіки, метою яких є залучення інвестицій, характеризуються більшою схильністю до впровадження на практиці програм СЕЗ, а для країн, що розвиваються, СЕЗ є важливим механізмом збільшення їхньої участі в міжнародній торгівлі.

Наприклад, країни на початкових етапах упровадження програм СЕЗ використовують їх як механізм стимулювання індустріалізації та експорту, багато країн з розвинутою економікою використовують СЕЗ для стимулювання промислової модернізації, у країнах з перехідною економікою важливою є можливість залучити технології у виробничий процес.

На залежності між рівнем економічного розвитку країни та формуванням на її території СЕЗ певного типу акцентовано у звіті Конференції ООН з торгівлі та розвитку (рис. 3). Більшість СЕЗ, які діють, є багатофункціональними, експортно-виробничі спеціалізовані СЕЗ поширені в країнах з перехідною економікою, орієнтовані на інновації СЕЗ – у країнах Азії. Але більшість СЕЗ у країнах з розвинутою економікою є вільними економічними зонами, функціонування яких спрямоване на полегшення торговельної логістики [1].

Оскільки Україна належить до країн Центральної та Східної Європи, варто звернути увагу на історичні умови та особливості розвитку СЕЗ у цьому регіоні.

Після розпаду Радянського Союзу багато країн колишнього соціалістичного блоку звернули увагу на СЕЗ як інструмент залучення іноземних інвестицій та інтеграції своєї економіки у світову економіку шляхом розширення, орієнтованого на експорт. У деяких випадках у Центральній та Східній Європі вільні зони були використані як інструмент стимулювання та диверсифікації експорту після розпаду Радянського Союзу. Серед таких країн-реформаторів у регіоні – Болгарія, Румунія та країни колишньої Югославії.

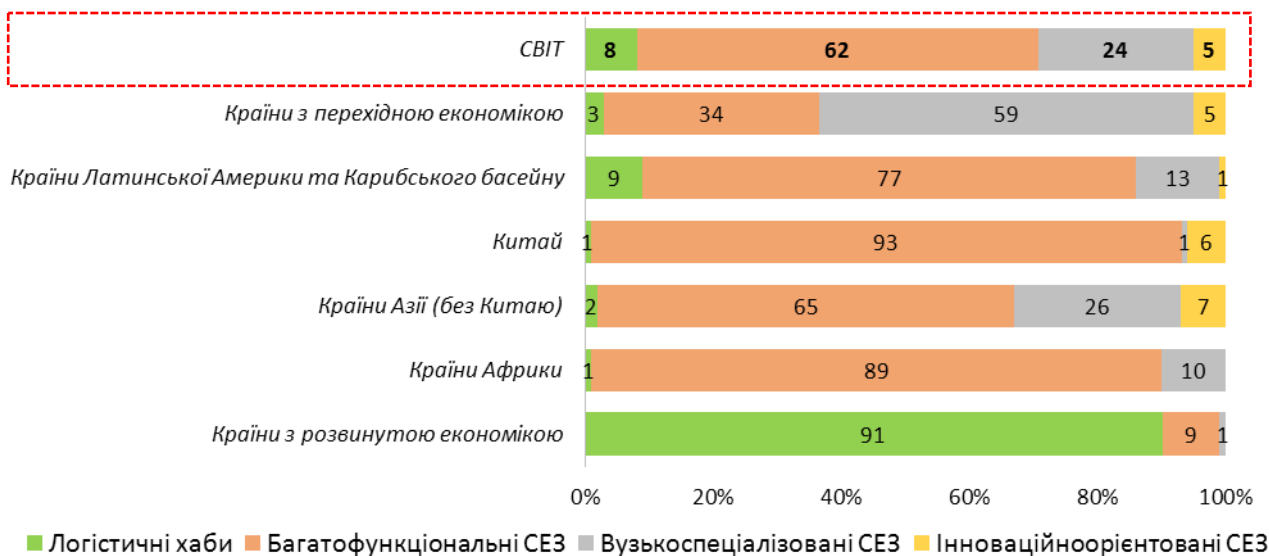

Рис. 3. Розподіл типів СЕЗ за регіонами або групами країн, %

Джерело: складено на основі [1].

Примітною особливістю СЕЗ у Центральній і Східній Європі на початкових етапах стало орієнтування на повторне використання вже створеної інфраструктури та об'єктів на додаток до будівництва нових об'єктів інвесторами. Наприклад, окремі польські СЕЗ охоплюють частини міст і спеціалізованих об'єктів, а Клайпедська зона в Литві є перебудовою колишньої радянської бази ВПС. Такий підхід дозволив забезпечити економію фінансових ресурсів.

Порівняльна характеристика СЕЗ країн-сусідів України – Угорщини та Польщі, а також Литви й

Латвії – дозволила зауважити такі особливості: по-перше, у цих країнах переважають СЕЗ державної форми власності (за винятком Литви); по-друге, серед головних цілей створення СЕЗ – стимулювання економічного розвитку регіонів, які потребують активних дій та значних інвестиційних ресурсів для економічного відновлення (табл. 1).

Серед цих країн значними успіхами у використанні СЕЗ як інструменту держави для стимулювання економічного розвитку на власній території та подолання диспропорцій між регіонами характеризується Польща.

Порівняльна характеристика СЕЗ деяких країн Центральної та Східної Європи

Параметри	Угорщина	Латвія	Литва	Польща
Мета утворення	Стимулювання розвитку регіонів з низьким рівнем розвитку та високим безробіттям	Залучення інвестицій Розвиток інфраструктури Стимулювання виробництва та промислової діяльності Створення нових робочих місць Забезпечення зростання експорту	Стимулювання промислової діяльності та створення робочих місць у найменш розвинених регіонах шляхом залучення інвестицій	Пришвидшення економічного розвитку регіонів з низьким рівнем розвитку шляхом залучення іноземного капіталу та боротьбою із структурним безробіттям
Кількість СЕЗ і територіальне охоплення	СЕЗ охоплює 1202 муніципалітети з відносно високим рівнем безробіття	П'ять СЕЗ площею від 1155 до 4000 га	Сім СЕЗ площею від 47 до 534 га	14 регіональних СЕЗ
Стимули та преференції	Зниження податків Зменшення витрат на професійні та соціальні внески для підприємств, що працюють у ВЕЗ	Зниження податку на прибуток підприємств Зниження податку на майно Податкові знижки на оплату праці в окремих СЕЗ	Нульова ставка податку на прибуток підприємств Нульова ставка податку на нерухоме майно Нульова ставка податку на дивіденди	Звільнення від оподаткування щодо корпоративного податку, податку на доходи фізичних осіб, податку на нерухоме майно
Роль держави	Фінансове забезпечення стимулів і преференцій, наданих на території СЕЗ Управління СЕЗ здійснюється на рівні місцевого самоврядування	Фінансове забезпечення стимулів і преференцій, наданих на території СЕЗ Державне володіння СЕЗ	Фінансове забезпечення стимулів і преференцій, наданих на території СЕЗ Приватні СЕЗ	Фінансове забезпечення стимулів і преференцій, наданих на території СЕЗ Державне володіння СЕЗ
Управління	Державна власність та управління	Державна власність та управління	Змішана структура, де держава фінансує стимули, а приватна компанія керує СЕЗ	Державна власність та управління

Джерело: [4].

Для стимулювання економічного розвитку слабких регіонів Польщі було розроблено нову регіональну політику, серед цілей якої було сприяння територіям, які знаходяться поблизу великих міст і можуть стати додатковими точками зростання в регіонах. У межах цієї політики визначено утворення СЕЗ «для прискорення економічного розвитку регіонів; управління постіндустріальною власністю та інфраструктурою; створення нових робочих місць і залучення іноземних інвесторів до Польщі» [5]. Серед основних цілей функціонування СЕЗ було забезпечення: 1) розвитку окремих сфер економічної діяльності; 2) розроблення нових техніко-технологічних рішень і використання їх у народному господарстві; 3) розвитку експорту; 4) підвищення рівня конкурентоспроможності виробленої продукції та послуг; 5) оновлення виробничо-господарської інфраструктури; 6) створення нових робочих місць; 7) ефективного управління невикористаними природними ресурсами за дотримання принципів екологічної рівноваги.

Спочатку СЕЗ створювалися, щоб підтримувати відродження економіки Польщі та стимулювати зростання зайнятості в період трансформації польської економіки, що розпочався у 1989 р. Для досягнення цієї мети початковою ціллю було створити протягом 10-15 років 175 тис. робочих місць, що відповідає приблизно 5% усіх промислових працівників Польщі [6]. Уряд досяг цього шляхом надання таких преференцій для стимулювання економічної діяльності в СЕЗ: повне звільнення від сплати податків для компаній, що працюють у СЕЗ, протягом перших 10 років діяльності зони та не більш ніж на 50% податків надалі. Пізніше це було змінено на 50-відсоткове звільнення від сплати податків (після

вступу країни до ЄС), звільнення від податку на нерухомість і надбавки на покриття інвестиційних витрат.

До 2012 р. СЕЗ Польщі залучили понад 20 млрд євро вартісних інвестицій і створили понад 186 тис. робочих місць [6].

Щобільше, у 2018 р. польський парламент ухвалив закон, спрямований на перетворення «усієї території Польщі на особливу економічну зону» [7], що має на меті стимулювати інвестиції у всі малі та середні міста Польщі, а не лише в ті, що були виділені в попередніх СЕЗ.

Водночас, зважаючи на сучасні умови розвитку України (воєнний стан, російську збройну агресію на території України, яка має наслідком значні руйнування), варто також акцентувати, що в процесі відновлення власних держав у післявоєнний період (після 2001 р.) країни Західних Балкан активно використовували СЕЗ як інструмент стимулювання економічного розвитку. Албанія, Боснія і Герцеговина, Косово, Північна Македонія, Чорногорія та Сербія розробили велику мережу СЕЗ [8]. Швидке зростання та розширення СЕЗ на території Західних Балкан відбулося на хвилі посткризового спаду, який спонукав до переорієнтації економіки та стимулювання експорту й залучення прямих іноземних інвестицій. Отже, основною метою створення СЕЗ було залучення інвестицій передусім у виробничий сектор, стимулювання створення робочих місць і сприяння структурній трансформації у види діяльності з більш високою доданою вартістю, переважно у виробництво.

Висновки. З проведеного дослідження можна зробити низку висновків:

- функціонування вітчизняної економіки в умовах зниженої інвестиційної активності (обумовленої воєнним станом і російською збройною агресією проти України) і потреба в повоєнній відбудові економіки України вимагає застосування проактивних інструментів стимулювання місцевого економічного розвитку. Світовий і вітчизняний досвід доводить, що СЕЗ може і має використовуватись як такий інструмент;
- СЕЗ володіють потенціалом стимулювання соціально-економічного розвитку території, залучення інвестицій та активізації експортної діяльності, створення нових робочих місць, що матиме однозначно позитивний ефект для зростання доходів місцевих бюджетів і підвищення спроможності територіальних громад і районів, де функціонуватиме СЕЗ. Це дасть змогу спрямовувати більші ресурси на відновлення інфраструктури району та громад без залучення додаткових коштів з державного бюджету. Щобільше, СЕЗ може стати точкою продукування позитивних імпульсів розвитку і на території за межами СЕЗ. Зазначене особливо актуально для України в сучасних умовах;
- водночас створення спеціальних економічних зон в Україні вимагає ґрунтовного аналізу потенційних позитивних ефектів і ризиків функціонування СЕЗ, а також глибокого стратегічного оцінювання потенціалу території, де планується створення СЕЗ. Це дозволить уникнути помилок і досягнути очікуваних ефектів.

Список використаних джерел

1. *World Investment Report 2019. Special Economic Zones* / United Nations. 2019, July. *World Investment Report 2019. Special Economic Zones* (2019). United Nations. DOI: <https://doi.org/10.18356/0747a806-en>
2. *Special economic zones: performance, lessons learned, and implications for zone development* / The World Bank. 2008. 83 p. URL: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/343901468330977533/pdf/458690WP0Box331s0April200801PUBLIC1.pdf>
3. Ткач С. М. Спеціальні економічні зони в Україні: досвід і нові пріоритети просторової організації. *Регіональна економіка*. 2016. № 3. С. 86-97.
4. *European Special Economic Zones. Research spin-off project of «The World in Europe: Global FDI flows towards Europe (ESPON FDI)»* / ESPON. 2020. 42 p. URL: <https://docslib.org/doc/4604338/european-special-economic-zones-research-spin-off-project-of-the-world-in-europe-global-fdi-flows-towards-europe-espon-fdi-policy-brief-november-2020>

5. *A guide to special economic zones in Poland* / KPMG. 2009. 68 p. URL: https://www.paih.gov.pl/files/?id_plik=10800
6. *Special Economic Zones in Poland. Centre for Public Impact*: Website. 14.08.2018. URL: <https://www.centreforpublicimpact.org/case-study/special-economic-zones-poland>
7. Grzegorzczak M. Overhaul of the Special Economic Zones. *FinancialObserver.eu*: Website. 09.01.2018. URL: <https://financialobserver.eu/poland/overhaul-of-the-special-economic-zones-in-poland>
8. *Tracking Special Economic Zones in the Western Balkans: Objectives, Features and Key Challenges* / OECD. 2017. 85 p. URL: https://www.oecd.org/south-east-europe/SEZ_WB_2017.pdf

References

1. *World Investment Report 2019. Special Economic Zones* (2019, Jul). United Nations. DOI: <https://doi.org/10.18356/0747a806-en>
2. *Special economic zones: performance, lessons learned, and implications for zone development* (2008). The World Bank. Retrieved from <https://documents1.worldbank.org/curated/en/343901468330977533/pdf/458690WP0Box331s0April200801PUBLIC1.pdf>
3. Tkach, S. M. (2016). Spetsial'ni ekonomichni zony v Ukrayini: dosvid i novitni naykrashchi prostorovi orhanizatsiyi [Special economic zones in Ukraine: experience and the latest best spatial organizations]. *Rehional'na ekonomika – Regional economy*, 3, 86-97. [in Ukrainian].
4. *European Special Economic Zones. Research spin-off project of «The World in Europe: Global FDI flows towards Europe»* (2020). ESPON. Retrieved from <https://docslib.org/doc/4604338/european-special-economic-zones-research-spin-off-project-of-the-world-in-europe-global-fdi-flows-towards-europe-espon-fdi-policy-brief-november-2020>
5. *A guide to special economic zones in Poland* (2009). KPMG. Retrieved from https://www.paih.gov.pl/files/?id_plik=10800
6. *Special Economic Zones in Poland* (2018, Aug 14). *Centre for Public Impact*: Website. Retrieved from <https://www.centreforpublicimpact.org/case-study/special-economic-zones-poland>
7. Grzegorzczak, M. (2018, Jan 09). Overhaul of the Special Economic Zones. *FinancialObserver.eu*: Website. Retrieved from <https://financialobserver.eu/poland/overhaul-of-the-special-economic-zones-in-poland>
8. *Tracking Special Economic Zones in the Western Balkans: Objectives, Features and Key Challenges* (2017). OECD. Retrieved from https://www.oecd.org/south-east-europe/SEZ_WB_2017.pdf

Надійшло 03.05.2022 р.